

31. אל רחום וחנן {דוידזון א 4015}

אברהם בן יצחק הכהן
גוף יוצר לשבת חנוכה

דיון בדוקטורט: פרק ב, II.5.1.

אקרוסטיכון: א"ב כפול (1-72), אברהם (82-73) הכהן ברבי (99-91) חזק ואמץ (103)

כתבי יד:

1. נ': אוקספורד נויבאואר 1148 (נוסח היסוד) – מאה הי"ד (F 16609)
2. ק': אוקספורד נויבאואר 1102 – מאה הי"ד (F 17708)
3. ס': המבורג 233/129 (ספר פיוטים) – מאה הי"ד (F 1039) [אינו מנוקד, חוץ מהשורות הראשונות].

כד יארע ב' שבתות בחנוכה אומר זה היוצר בשבת שנייה מהר' אברהם בר' יצחק הכהן

1	אַל רַחוּם וְחַנּוּן כָּל-עֲנִיָּיִי אַל שְׁעַת בְּנֵי מִטָּה אֲזַנִּי [ב] כָּל-צָרָתָם לוֹ צָר וּמִלְאָךְ פָּנָיו	(ישעיהו סג:ט)
5	בְּקוֹם עָלֵינוּ יְוֹנִיִּים וְשָׂרִיָּהֶם בְּקִשׁוֹ לְהַמִּיר דָּת בְּדַתֵּיהֶם בְּנִכְלִיָּהֶם אֲשֶׁר נָפְלוּ לָהֶם	(במדבר כח:יח)
	גּוֹי אוֹבֵד-עֲצוֹת בְּחָמֶם וְנִזְלָל נֶמֶר אוֹמֵר כְּבוֹד הָאֵל לְזִלְזָל הַשְּׁעִיר אֲשֶׁר עָלָה עָלָיו הַגּוֹרֵל לַעֲזָאזֵל	(ויקרא טז:ז)

שינויי נוסחאות

כותרת: כד יארע. ק': כשאירע. בכ"י ס' אין כותרת בכלל. 3. [בכלל. נ'] [נוסח היסוד שלנו]: וכל; ותיקנתי ע"פ כ"י ס' והפסוק המקראי: בכל. ק': ובכל. לו. ק': לא. 4. יוניים. כך הכתיב בכ"י נ', ומנוקד "יוניים" (וכן להלן, טור 31). אמנם בכ"י ק' וס' כתוב: יוניים. 7-8. בכ"י ק', סדר הטורים הפוך: "גמר אומר כבוד האל לזלזל / גוי אובד עצות בחמס ובגזל(!)".

פירוש

1 אל רחום וחנן. על פי שמות לד:ו ועוד. 7 גוי אובד עצות. דברים לב:כח. 8 גמר אומר. הסכים בדעתו, על פי תהלים עז:ח: גמר אמר לדר ודר. כבוד האל לזלזל. לזלזל את כבוד האל. 9 השעיר אשר עלה עליו הגורל לעזאזל. בפסוק הוא השעיר המשתלח בעבודת יום הכפורים, וכאן בפיוט הוא כינוי למלכות יוון. המשלת מלכות יוון לעזים מקורה בחזונו של דניאל (ח:כא), והצפיר השעיר מלך יוון, וכן נמצא גם ב"אודך כי אנפת": "השעיר והצפיר בחרונך ליקוד".

- 10 אֵל בָּרוּב הַחֶסֶד מְשַׁכְנִי לְמוֹרָא
הֶכָּה נוֹגֵשׁ וַיִּהְלֵל עִם נִבְרָא
אֶת־הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וַתִּנּוֹרָא – קְדוּשׁ
(דברים כח:נח)
- 15 דִּמִּי בְרִית וַתִּמְיֵד וּמִי נִידָה חָסְרוּ
דְּבָקִים בִּי מִנְשִׁיָּהֶם סָרוּ
אֶת־מִשְׁמֶרֶת יְיָ שְׁמָרוּ
(במדבר ט:כג)
- הֵן גְּבִירוֹת שְׁתֵּים מָלֹו בְּנִיהֵן
הַשְּׁלִיכוּ מִמִּגְדָּל אוֹתָם וְאֶתְהֵן
חָלְצוּ שֶׁד הַנִּיקוּ גּוּרֵיהֵן
(איכה ד:ג)
- 20 וּמִידַת הַדִּין בַּעֲדַת אֵל פִּנְעָה
וַתֵּצֵא מֶרְעָה אֶל רָעָה
חֲצָבָה עֲמוּדֵיהָ שְׁבַעָה
(משלי ט:א)
- זֵיד יִהְיֶה לֵץ אֲבִירֵי סִילָה
זָבָחַם נִתְחַם וּבִשְׂרָם בִּילָה
בְּגִדוֹל הַחֹל וּבִקְטָן כֶּלָּה
(בראשית מד:יב)

שינויי נוסחאות

16 מלו. ס': מל (!). 17 אותם. ס': אותן.

פירוש

10 **משכני ... הכה ... ויהלל.** בכ"י ק' וס', הפועלים מנוקדים "מְשַׁכְנִי ... הֶכָּה ... וַיִּהְלֵל", ואם כן המחרוזת הזאת היא תפילה לעתיד, כמו שיש פעמים רבות במחרוזות קדוש כזאת. אבל בכ"י נ', הפועלים מנוקדים כמו שניקדנו בפנים, ואם כן מחרוזת זו היא המשך הסיפור על העבר. **משכני למורא.** הביא אותי לראות אותו, לעבוד אותו. אפשרות אחרת: הביאני לבית המקדש, מקום מורא. **נוגש.** האויב המענה את ישראל. **ויהלל עם נברא.** על פי תהלים קב:יט: וְעַם נִבְרָא וַיִּהְלֵל יְהוָה. 13 **דמי ברית ותמיד ומי נידה חסרו.** כלומר, נתבטלו מצוות ברית מילה וקרבת התמיד וטבילת נידות מעם ישראל, כי היוונים אסרו אותן; ואולי יש לנקד חֶסְרוּ, שהיוונים הסירו מצוות אלו בפועל. 14 **דבקים ביי מנשיהם סרו.** מיוסד על פי טור מקביל ב"אודך כי אנפת": טסו קדושים מנשיהם להבדיל. 16 **גבירות שתים בניהן מלו.** על פי טור מקביל ב"אודך כי אנפת": גבירות שתים בניהן מלו. 17 **חלצו שד הניקו גוריהן.** מסופר ביוסיפון (פרק יג, 28-29) וב"אודך כי אנפת" שאנשי אנטיוכוס תלו את הנשים האלה בדדיהן, ואולי פייטנו הבין שבזמן הריגתן הן חשפו את דדיהן כדי להניק את בניהן. הפייטן מדלג על הריגת אלעזר הכהן הישיש, אע"פ שהיא מסופרת באריכות יחסית (שורות 31-39) ב"אודך כי אנפת", שהוא המקור המובהק לפייטנו. 20 **ותצא מרעה אל רעה.** על ירמיה ט:ב: כִּי מֶרְעָה אֶל רָעָה יֵצֵא. 21 **חצבה עמודיה שבעה.** במקרא מוסב על "חֲכָמוֹת", החכמה המואנשת, שחז"ל מבינים אותה כתורה מואנשת. אבל כאן, הפועל מוסב על "מידת הדין", ואינו ברור מה משמעותו, ואולי שהיו דווקא שבע גזירות נגד ישראל בימי אנטיוכוס (אבל אינני יודע מקור לרעיון זה), וצ"ע. 22 **זיד יהיר.** אנטיוכוס, והלשון על-פי "אודך כי אנפת". **לץ.** שם גנאי נוסף לאנטיוכוס. **אבירי סילה.** שיבר את הגיבורים שלה, על פי איכה א:טו. 23 **ובשרם בילה.** על פי איכה ג:ד, בָּלָה בְּשָׂרִי, וכן נמצא גם ב"אודך כי אנפת": בָּלָה בְּשָׂרִי וְחִיתִּי שְׂתַע.

25 חַיִּים אַמֶּם כְּמוֹתֶם פָּרַחַה
חֲלָפָה גוֹחֶם וּבִת־קוֹל צִוְחָה
עֲקָרַת הַבַּיִת אִם הַבָּנִים שְׁמַחָה
(תהלים קיג:ט)

30 טִיפִי דָמִי יִשְׁרִים וְנִזְקָם
טוֹב וַיֵּשֶׁר הָשֵׁב פְּיוֹם נָקָם
לְצָרְיוֹ יָשִׁיב אֶל חֵיקָם
(אין במקרא)

יְנוּנִים שְׁעִירִים צְפִירִים וַתִּישִׁים
יִתְעַצּוּ עַל צְפוּנָיִי לְהַשִּׁים
סָרִיס הַמֶּלֶךְ שׁוֹמֵר הַנָּשִׁים
(אסתר ב:ג)

35 כָּלִילַת יוֹפִי הִנְמוֹן עֵינָהּ
כְּתַב־דֶּת הָאֱלֹהָ אֶזֶר נִתְנָאָה
אִשָּׁה תְּאָרֶס וְאִישׁ אַחֵר יִשְׁכַּבְנָהּ
(דברים כח:ל)

שינויי נוסחאות

25 חַיִּים. ק': חַיִּית. ס': חֵית. 26 גוֹחֶם. ק': רוּחַם. 28 טִיפִי. ס': טִפִּי (ונראה שהוא רק כתיב חסר ל"טיפי"). 29 הִשָּׁב. ס': חֲשַׁב. 32 יִתְעַצּוּ. ק': יִתְעַצֵּל. 34 כָּלִילַת. ק': כָּלִילַת. 35 אֶזֶר. כך מנוקד בכ"י נ'; ק': אֶזֶר. נִתְנָאָה. ק': בִּתְנָאָה.

פירוש

25 חַיִּים. לפי גירסא זו, "חַיִּים" הוא המושא, והנושא הוא "אמם", כלומר, האם פרחת את (=מן) החַיִּים. אבל לפי הגירסא האחרת, הנושא הוא "חַיִּית אמם" (מה שאנו קוראים "חַיִּית" שלה). כְּמוֹתֶם. אולי יש כאן משחק מלים: "כְּמוֹתֶם", אבל גם "כְּמִיתֶתֶם". גוֹחֶם. מוציאם מהרחם, כלומר אמם, על פי תהלים כב:י: כִּי אֶתָּה גָחִי מִבֶּטֶן. 30 טִיפִי דָמִי יִשְׁרִים ... הִשָּׁב. גם ב"אודך כי אנפת" יש תפילה דומה ממש בזה המקום בסיפור, ופייטנו חֵיקָה את דגמו. לְצָרְיוֹ יָשִׁיב אֶל חֵיקָם. אין במקרא, אבל לקוח מן היוצר "מלך אזור גבורה" לראש השנה, המיוחס לר' אלעזר בירבי קליר (גולדשמידט, ר"ה, ע' 44, טור 3), והוא על פי דברים לב:מג, וְנָקָם יָשִׁיב לְצָרְיוֹ, ותהל' עט:יב: וְהָשִׁיב לְשִׁכְנָיו שְׂבָעִתִּים אֶל חֵיקָם. 31 יְנוּנִים שְׁעִירִים צְפִירִים וַתִּישִׁים. על השימוש בכינויי עזים ליוונים, עיין לעיל, פירוש על שו' 9, ד"ה "השעיר". 33 סָרִיס הַמֶּלֶךְ שׁוֹמֵר הַנָּשִׁים. נראה לי שתפס את המילה "סָרִיס" כפקיד סתם של המלך, ולא דווקא למי שנסתר בגופו. (השוו' תרגום אונקלוס לברא' לז:לו: "סָרִיס פֶּרַעָה" = "רַבָּא דְּפֶרַעָה"). 34 כָּלִילַת יוֹפִי. תיאור זה מופיע פעמיים במקרא (בצורה "כָּלִילַת יוֹפִי", כמו גם בכ"י אחד של פיוטנו), לתאר את היופי של עיר מסויימת, ירושלים (איכה ב:טו) או צור (יחז' כז:ג). אך הפייטן משתמש בו לתאר את יופיה של כל כלה של בשר ודם ביום חתונתה. עֵינָהּ. אנס. 35 כְּתַב־דֶּת הָאֱלֹהָ. שילוב של "כְּתַב הַדֶּת" (אסתר ד:ח) ו"וְכָתַב אֶת הָאֱלֹתִים הָאֵלֶּה" (במד' ה:כג); ופירושו: התעודה המרשה להגמון לעשות את המעשה המקולל ("הָאֵלֶּה"). אֶזֶר נִתְנָאָה. קשה; ונראה שיש לפרש כעין: "הוא התנאה והתגאה בתעודה זו כמו שמתנאים באיזור על המותניים". 36 יִשְׁכַּבְנָהּ. הפייטן נקט את הקרי של הפסוק, ולא הכתיב "תשגלנה".

לְבוֹת בָּנוֹת חֵיל רִיחָם לֹא הִבְאִישׁ
לְמָדוֹ הֵיטֵב וּלְהִיבָדֵל מִתִּישׁ
תַּעֲגִנָּה לְבִלְתִּי הָיוֹת לְאִישׁ

(רות א:יג)

40 מוֹעֵד בַּת־כֶּהֵן בָּא וְחוֹפְתָהּ הַגִּיעָה
מִשְׁכָּה יִינָה וְשִׁיקוּיָהּ בְּדַמְעָה
וּכְתוּנַת הַפָּסִים אֲשֶׁר עָלֶיהָ קָרָעָה

(שמואל ב יג:יט)

45 נְדִיבִים עֲצָמוּ עֵין מִרְאוֹת הַגִּינָה
נְעִימָה בְּכַעֲסָה עֲגוּמָה וְעֲגוּנָה
וַיִּרְאֶיהָ יְהוּדָה וַיַּחֲשִׁבֶיהָ לְזוֹנָה

(בראשית לח:טו)

סוֹעֶרֶת עֲנָתָה לְאַחֶיהָ בַּמְּגִינוֹת
סְכוֹת אֵיךְ תִּכְבֵּד כְּמִשְׁפַּט הַבָּנוֹת
וּבֵת אִישׁ כֶּהֵן כִּי תַחֲלֵל לְזִנוֹת

(ויקרא כא:ט)

שינויי נוסחאות

37 חיל ריחם. ס': הילדיהן. 43 עין. ק': ליתא. 44 נעימה. ס': נעומה. 46 במגינות. בנגינות.

פירוש

37 בנות חיל. ע"פ משלי לא:כט: רבות בנות עשו חיל; והכוונה כאן לבנות ישראל. ריחם לא הבאיש. עמדו בצדקתן. 38 למדו היטב. ע"פ ישעיה א:יז: למדו היטב דרשו משפט. מתייש. מההגמון היווני; עי' בפירוש לשו' 9 לעיל, ד"ה "השעיר". 39 תעגינה. נשארו עגונות, כי נמנעו מלהתחתן, שמא יאנס אותן ההגמון. 40 מועד בת כהן בא וחופתה הגיעה. כלומר, הגיע זמן החתונה של בת הכהן (אחותו של יהודה מכבי). משכה. מזגה, מסכה. (ואולי צריך לנקד מְשָׁכָה?) ושיקויה. המשקה שלה (על פי הושע ב:ז, שְׁמֵנִי וְשִׁקוּיִי, ועוד). וכתונת הפסים אשר עליה קרעה. ש"ב יג:יט. 44 נדיבים עצמו עין מראות הגונה. האחים (שהיו "נדיבים", בני האצולה הכוהנית) עצמו עיניהם כדי שלא יראוה עומדת ערומה. נעימה בכעסה עגומה ועגונה. האשה הצדקת ("נעימה") היתה עצובה ("בכעסה עגומה"), וגם היתה מעוגנת להיבעל להגמון. (ואולי גם עגונה מבחינה הלכתית, אם גם חתנה היה כהן.) עגומה ועגונה. לשון נופל על לשון. ויראיה יהודה ויחשביה לזונה. בראשית לח:טו. 46 במגינות. כנראה, שברון לב, על פי איכה ג:סה: תִּתֵּן לָהֶם מְגִנָּת לָב. 47 סכות. שהוא יראה, יתבונן (מלשון "הכל סוכין ביופיה", בבלי מגילה יד עמ' א). איך תכבד. לשון סגי נהור, ומשמעה: איך תתבזה. כמשפט הבנות. שמות כא:ט. ופירושו כאן: על פי ההלכה המתייחסת לבנות כהנים (כדאיתא בטור הבא).

פְּרוֹשׁ בְּרַעְתּוֹ הוֹצִיא מַחְלָלִים לְפָנָיו
עָשָׂה כְּאַהוּד וַיִּתֵּן מְעוּיִינָיו
דְּמֵי מַלְחָמָה בַּחֲגוּרָתוֹ אֲשֶׁר בְּמִתְנָיו
(מלכים א ב:ה) 50

פִּתְאוּם קִבֵּץ הַמֶּלֶךְ כָּל־הַמּוֹנֵה
פָּתַח שַׁעַר צִיּוֹן, בָּרוּב נְאוֹנֵה
יְדַבֵּר אֱלִימוֹ בְּאָפּוֹ וּבְחֲרוֹנוֹ
(תהלים ב:ה) 55

פָּתַח פִּיהוּ אֲכִיזֹר [מִשְׁנָהוּ]
פָּנָה מֵעָלָיו כִּי בִינּוֹת הוּא
וַיֹּאמֶר הַמֶּלֶךְ: תִּלְוֶהוּ
(אסתר ז:י) 60

צָדָקָה נִפְשָׁה בְּצַרְתָּהּ בֵּת אֵל
צִנָּה יִי לָהּ גּוֹאֲלָת וְגּוֹאֵל
עַל־רִיב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
(שמות יז:ז) 60

שינויי נוסחאות

49 מחללים. ס': מהללים. 52 קבץ. בכ"י נ' מנוקד קבץ; בכ"י ק' מנוקד קבץ. 54 ידבר. ס': ודבר. 55 ומשנהו. כל כתבי היד גורסים "ומשנהו"; אבל הנקדן של כ"י נ' לא ניקד את הו"ו בראש המילה. נקדנו של כ"י ק' כן ניקד אותה; כ"י ס' אינו מנוקד כאן. 56 פנה. בכ"י נ' מנוקד פנה; בכ"י ק' מנוקד פנה. בינות. ק': עם בינות. 58 צדקה. כך הוא מנוקד בכ"י נ'. בכ"י ק' מנוקד: צדקה. 59 לה. ק': ליתא.

פירוש

49 כאן מתבקש, על פי האקרוסטיכון, טור המתחיל באות ע"ן; ואכן הטור השני ("עשה כאהוד...") מתחיל באות זו. ואולי הנוסח משובש, או אולי כך יצא, פגום, מאת הפייטן, כי אפילו אחר חרוז זה יש עוד שני חרוזים המתחילים באות פ"א. פרוש בדעתו. יהודה, שהיה כוונתו לטוב. הוציא מחללים לפניו. הביא ("הוציא") את חיילי היוונים, המחללים את התורה, לפניו. 50 עשה כאהוד. כמעשה אהוד בספר שופטים, שעשה לו חרב וְלָהּ שְׁנֵי פִּיּוֹת (שופ' ג:טז), והסתיר אותה מתחת לבגדיו. (ויש נוסחי "מדרש לחנוכה" שמספרים שאף חרבו של יהודה היתה בת שני פיות, אף על פי שפרט זה לא מוזכר במפורש בפיוט זה או ב"אודך כי אנפת". 50 ויתן מעוייניו / דמי מלחמה. נראה לי לפרש: הוא נתן (=עשה) את אויביו לדם. הצורה הדקדוקית "מעוייניו" היא בינוני (פרטיצים) מבניין פולל, ע"פ ש"א יח:ט: וַיְהִי שְׂאוֹל עוֹזֵן אֶת דָּוִד (אף שנראה לי שבפסוק הוא מבניין קל). 56 כי בינות הוא. כי עם ישראל מלא בינה. ובכ"י ק' גורס "כי עם בינות הוא", ואולי הוא נכון. ומכל מקום, הלשון על פי כז"א: פִּי לֹא עִם בִּינּוֹת הוּא. 55 [משנהו]. נוסח זה, בלי ו"ו, סביר יותר; ונראה שכן היתה דעתו של המנקד של כ"י נ' (עי' בשינויי הנוסחאות), אע"פ שאין נוסח זה מופיע באף אחד מכתבי היד. 58 בת אל. כינוי ליהודית, על פי חסידותה; והשוו' ויק"ר א:ג [עמ' י]: "אמ' לה הקב"ה לבתיה בת פרעה: [...] את לא את בתי ואני קורא אותך בתי". 59 גואלת וגואלת. קשה; ואולי פירושו שהקב"ה ציוה, תיקן, שהיא תהיה הגואלת והוא בכבודו ובעצמו יהיה הגואל.

קַפְצָה עַל גִּבְעָ[ה] יְהוּדִית וְאַמְתָּה
קָרְעָה בַּפּוֹךְ עֵינֶיהָ כְּצִדְקָתָהּ
וַתַּעַד נִזְמָה וַחֲלִייתָהּ

(הושע ב:טו)

רְאוּתָ צָרִים וּבְחָרוּתָ
לָצוּ לְהַבִּיאָהּ וְלֹא אַחֲרוּתָ
רְאוּתָ בְּנוֹת וַיֵּאשְׁרוּתָ

65

(שיר השירים ו:ט)

שָׁפְרָה לְמַלְךְ וְנִשְׂאָה חֵן בְּעֵינָיו
שִׁבְחוּתָ יַחְדָּיו שָׁרֵיו וּסְגָנָיו
וַתִּשָּׂא חֵן וַחֲסֹד לְפָנָיו

(אסתר ב:יז)

תִּנְוָה לְפָנָיו מְנַחֵשׁ וּמַכְשֵׁף
תִּמְנָה לְחַלֵּל זְרוּעֶיהָ בְּחֹשֶׁף
וַעֲיֵן נוֹאֵף שְׁמֶרָה נָשֵׁף

70

(איוב כד:טו)

אֲלוּפָיו וְשָׁרָיו וְכָל-עַמּוֹ
בָּאוּ לְלַחֹם בְּלַחְמוֹ
וַיִּשְׁתּוּ וַיִּשְׁכְּרוּ עַמּוֹ

75

(בראשית מג:לד)

רָחֵשׁ: הָאֲזִינוּ מִלִּי
הִסְגָּנִים נוֹשְׂאֵי כָלִי
הוֹצִיאוּ כָל-אִישׁ מֵעָלָי

(בראשית מה:א)

שינויי נוסחאות

61 גבע[ה]. נ' (נוסח היסוד שלנו) ו-ס' גורסים "גבעת"; ותיקנתי על פי כ"י ק': גבעה. יהודית. ק': ליתא. 62 כצדקתה. ק': בצדקתה. 65 להביאה. ק': להביאם. 71 תמָה. כך הוא מנוקד בכ"י נ'. בככ"י ק' מנוקד: תמה. 76 האזינו. ס': האזינה.

פירוש

61 קפצה על גבעה. לא מצאנו במקורות העבריים שמחנה האויבים היה על גבעה; ובוולגטה כתוב דווקא להפך, שירדה מן הגבעה כדי להגיע למחנם: cum descenderet montem (יהודית י:יא). 62 קרעה בפוך עיניה. על פי ירמיה ד:ל: כ' תקרעי בפוך עיניך. 63 ותעד נזמה וחלייתה. הושע ב:טו; והם מיני תכשיטים. 67 שפרה. היתה יפה (מן הארמית, שפיר). 70 מנחש ומכשף. דברים יח: לא ימצא בך ... מעונן ומנחש ומכשף. ונראה לי שאין הכוונה כאן שהמלך היה דווקא מכשף, אלא שהיה רשע. 71 תמָה. ניקדנו ע"פ כ"י נ', מפני שהוא נוסח היסוד שלנו; ולפי זה, המלך התרשם בתמיהה מיופיה של יהודית. אך לפי הניקוד שבכ"י ק', תמָה, פירושו: לחלל את זרועיה של האשה התמָה, הצדקת. בחשף. על ידי חשיפת זרועיה. 74 ללחום. לאכול; השוו' משלי ט:ה: לכו לחמו בלחמי ושתו ביינן מסכת. ושתו וישכרו עמו. בראשית מג:לד. 76 רחש. אמר; ע"פ תהל' מה:ב: רחש לבִי דָּבָר טוב (ונפון יחסית בלשון הפייטנים). 78 הוציאו כל איש מעלי. גם הפסוק הזה, כמו הפסוק שחותם את הבית הקודם, לקוח מסיפור יוסף, שפרשה ממנו נקראת בשבת חנוכה (אך לא פרשת ויגש, שממנה לקוח פסוק זה).

80 מְ[בִינְתָה נִפְשָׁה צְדָקָה
כְּדַת לִקְחָה לְשׁוֹנָה הַחֲלִיקָה
וּתְיַשְׁנֶהוּ בְּחִיקָה

(אין במקרא)

צְפוּנָה נִשְׂאָה לָבָה בְּחֻמָּה
וְעֵטָת קִנְיָה וְשִׁפְכָה חִימָה
וְחָרָב פִּיפִיּוֹת בִּידָה לַעֲשׂוֹת נִקְמָה

(ע"פ תהלים קמט:ו-ז)

85 צְנוּעָה אֶת זְרוּעָה חֲשָׁפָה
חֲרָבוֹ בְּאוֹת נִפְשָׁה שְׁלָפָה
מִחֻקָּה רֹאשׁוֹ מִחֻצָּה וְחֻלְפָּה

(שופטים ה:כו)

90 צוּרֵי אֵל פָּקֵד עָלָיו אָפוֹ
חֻמָּה הַבְּדִילָה מִפָּה וּמִפָּה
אֶת־רֹאשׁוֹ מִמּוֹל עָרְפוֹ

(ויקרא ה:ח)

קִדְמָה נִפְשָׁה לְבִשָּׁר בְּשׁוֹרָה נְכוּחָה
הַנִּיפָה רֹאשׁ מִבֵּית רִשָּׁע בְּשִׁמְחָה
פְּאֶשֶׁר יִבְיָאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת־הַמִּנְחָה

(ישעיה סו:כ)

שינויי נוסחאות

79 מְ[בִינְתָה. נ' (נוסח היסוד שלנו) גורס: מכינתה; ותיקנתי על פי ק': מבינתה. (ס': מבנתה). **צדקה**. בכ"י נ' מנוקד צְדָקָה; בכ"י ק' מנוקד צְדָקָה. 82 צְפוּנָה. ס': צפופה. 83 **ועטת**. ק'ס': ועטה. 84 **בידה**. ק': בידם. 86 **שלפה**. ס': שליפה. 91 **קדמה**. בכ"י נ' מנוקד קְדָמָה; בכ"י ק' מנוקד קְדָמָה. **לבשר**. ס': לבשו.

פירוש

80 **כדת לקחה**. היא לקחה אותו לתוך חיקה, אבל זה היה מותר בדיני התורה ("כדת"), מפני שעשתה כן כדי להציל את עמה. **לשונה החליקה**. דיברה אליו דברים מפתים; השוו' משלי ו:כד: לְשִׁמְרָךְ מֵאִשֶּׁת רַע מִחֲלָקֶת לְשׁוֹן נְכָרֶיהָ. 81 **ותישנהו בחיקה**. אין במקרא, אבל הוא מעשה כלאים משני פסוקים: וּתְיַשְׁנֶהוּ עַל בִּרְכֶּיהָ (שופטים טז:ט), והפועל "ותישנהו" משמע: הניחה אותו לישון; וּתְשַׁכְּבֵהוּ בְּחִיקָה (מ"א ג:כ). 82 **צפונה**. כי הסתירה את תוכניתה; ולנוסח כ"י ס', "צפופה", פירושו שהיתה קרובה מאוד אליו כשהרגתו. 83 **ועטת קנאה**. ע"פ ישעיה נט:יז: וַיַּעַט כְּמַעִיל קִנְיָה. 84 **בידה**. בפסוק: "ידם"; ופייטנו שינה ל"ידה", כדי להתאים את המובאה לענייננו. 85 **את זרועה חשפה**. כדי שתיטיב להכות אותו בה, כמנהג הגיבורים; והשוו' ישע' נב:י: חֲשֹׁף יְיָ אֶת זְרוּעֵ קִדְשׁוֹ. וברור שהפייטן בחר בלשון הזו לצורך אירוניה, שהמלך רצה לגלות את זרועיה דרך תאוה (לעיל שו' 70), והיא גילתה את זרועה רק כדי להרגו. 86 **באות נפשה שלפה**. ע"פ צלילי ירמ' ב:כד: בְּאוֹת נִפְשָׁה שְׁאָפָה. 89 **מפה ומפה**. ע"פ יחז' מ:י: מִפָּה וּמִפּוֹ. 92 **ראש מבית רשע**. חבוקק ג:יג.

הִפְכוּ לְמַחֹל וּלְשֹׁשׁוֹן אֶת־מִסְפָּדָם
נְדִיבֵי עַמִּים הַמְתִּיקוּ אֶת־סוּדָם
בְּגִירוֹנָם, וְחָרַב בְּפִיפִיּוֹת בְּיָדָם

95

(תהלים קמט:ו)

וּכְמוֹ הַשָּׁחַר עָלָה וַיֵּאֲצִו
רִבִּים וַיְשִׁינֵי אֲדָמַת עֶפֶר יִקְיִצוּ
וְאֶת־אֶלֹהֵי יִשְׂרָאֵל יַעֲרִיצוּ

(ישעיה כט:כג)

קָרְאוּ אֶת־שְׁמֵעַ וַיַּחֲדוּ שֵׁם־הַנֶּעֱלָם
בִּרְכוּהוּ מִן־הָעוֹלָם וְעַד־הָעוֹלָם
וַתִּבְקַע הָאָרֶץ לְקוֹלָם

100

(ע"פ מלכים א א:מ)

חָזְקוּ וְאַמְּצוּ וְאַהֲבַת אֵל נִתְעַלְסוּ
אֲחִינוּ, וְלֵב קִמְיִי הִמָּסוּ
כִּי מֵת גְּבוּרָם וַיָּנֹסוּ

105

(שמואל א יז:נא)

רָדְפוּ אַחֲרֵיהֶם עַד הָעֲבָרִים
מִכַּת חָרַב וְהָרַג אֲבָדוּ צָרִים
וַיַּצְבְּרוּ אוֹתָם חֲמָרִים חֲמָרִים

(שמות ח:יד)

שינויי נוסחאות

98 עפר. ק': ליתא. 104 אחינו. ס': עלינו. 108 אותם. ק': ליתא.

פירוש

94 הפכו למחול ולששון את מספדם. ע"פ תהל' ל:ב (מ"מזמור שיר חנוכת הבית לדוד", שהוא המזמור לחנוכה בכמה מנהגים): הפכת מספדי למחול לי. 95 נדיבי עמים. כינוי לעם ישראל, ע"פ תהל' מז:י: נדיבי עמים נאספו עם אלהי אברהם. המתיקו את סודם. ע"פ תהל' נה:טו: אשר יחדו נמתיק סוד בבית אלהים נהלך ברגש. ונראה שהבין הפייטן את המילים "נמתיק סוד" כלשון תפילה, על פי התקבולת ל"בבית אלהים". 97 וכמו השחר עלה ויאיצו. ברא' יט:טו. ובפסוק, ההפעיל "ויאיצו" הוא לשון גרימה, שגרמו לאחרים למהר; ונראה שהפייטן השתמש בו כפועל עומד: הם מהרו (לקרוא את קריאת שמע, כמסופר בסטרופה הבאה). 98 רבים וישיני אדמת עפר יקיצו. דניאל יב:ב, ושם מדובר על תחיית המתים. ובפסוק הנוסח "מישיני", ואולי כך היה הנוסח המקורי גם בפיוט (אף שלא מצאתיו אף בכ"י אחד); אבל אפשר שהפייטן כתב "וישיני", וכוונתו שרבים מהחיים הקיצו בבוקר משינת הלילה, ועמם התעוררו גם המתים. 100 ויחדו. ניקדתי בבנין קל, ע"פ הניקוד בכתבי היד; ומשמעו שווה לפיעל (שצורתו "וייחדו"), כלומר שהכריזו את אחדותו של הקב"ה. 101 ברכוהו מן העולם ועד העולם. ע"פ תהל' קו:מח: ברוך יי אלהי ישראל מן העולם ועד העולם. 102 לקולם. אצלינו במקרא: בקולם. (ואולי היה לפני הפייטן נוסח אחר במקרא). 103 ואהבת אל נתעלסו. שמחו באהבתם אותו, ע"פ משלי ז:יח: נתעלסה באהבים. 104 אחינו. נמשך לשורה הקודמת וגם להלן: אחינו חזקו ואמצו, וגם המסו את לב האויבים, ע"פ דב' א:כח: אחינו המסו את לבבנו. ולב קמיי. ירמ' נא:א (ושם הוא כינוי לבבל). 105 כי מת גבורם. בהקשרו המקראי קאי על גולית. 106 עד העברים. לא מצאתי מקור לזה, ואולי נשתבש מן "עד נמרים", ע"פ מדרש חנוכה שאלתות עמ' קפח. 107 מכת חרב והרג אבדו צרים. ע"פ אסתר ט:ה: מכת חרב והרג ואבדן.

110 טִיהָרוּ וְקִידְשׁוּ קֶרֶן בֶּן־שָׁמֹן
וְלֹא מָצְאוּ בְּדָבִיר אֱלֹהֵי אֲמֹן
כִּי אִם אֶסּוּף שָׁמֹן
(מלכים ב ד:ב)

הָעָלוּ בּוֹ גִּירוֹת כָּל־שְׁמוֹנָה
וְקִיְמוּ לְגִמְזוֹר תֵּלֵל בְּרִנָּה
וְכֵן יַעֲשֶׂה שָׁנָה בְּשָׁנָה
(שמואל א א:ז)

115 וְזֹאת לְפָנִים בְּיִשְׂרָאֵל עַל־הַנְּאֻלָּה
לְהוֹדוֹת לְאֵל חַי אֲשֶׁר לוֹ הַגְּדוּלָּה
לְיִשְׂרָאֵל נְאֻמָּה תְּהִלָּה
(תהלים לג:א)

בְּהִיּוֹת אֵל עֲמוֹ בְּצָרָה
וַיַּעֲנֶה נִזְרָאוֹת טָרֶם יִקְרָא
אֲזַי יִשִּׁיר יִשְׂרָאֵל אֶת־הַשִּׁירָה
(במדבר כא:יז) 120

לָךְ יִי הָעֶזֶז וְהַמְּשָׁלָה
לְהַעֲמִיד לַיהוּדִים רִנָּח וְהַצֵּלָה
וְעַל־עֲמֻךְ בְּרַכְתָּךְ סֶלָה – קְרוֹשׁ
(ע"פ תהלים ג:ט)

שינויי נוסחאות

109 קרן בן שמן. ס': קרו כן שמו. 110-111 ס': ליתא. 112 כל. ק': ליתא. 113 לגמור. ק': ליתא. 119 ויענה. ס': ויענהו.

פירוש

109-114 נס פך השמן, ע"פ תלמוד בבלי שבת כב עמ' א; ואין לו מקבילה ב"אודך כי אנפת", אלא פייטננו הוסיפו בסוף הסיפור. 109 קרן בן שמן. כינוי למקדש, ע"פ ישע' ה:א: פָּרַם הָיָה לְדוֹדֵי בֶּקֶרֶן בֶּן שָׁמֹן. (ולא מצאתי דרשה בספרות חז"ל שדורשת "קרן בן שמן" על המקדש, אבל ברור שכך כוונתו של פייטננו.) 111 אלהי אמן. ישע' סה:טז. 115 וזאת לפניכם בישראל על הגאולה. רות ד:ז; ושם פירושו על מנהג בעת גאולת קרקע מיד בשר ודם, והפייטן משתמש בו במובן מנהג בתגובה לגאולה שבאה מהקב"ה. 116 אשר לו הגדולה. ע"פ דה"א כט:יא: לָךְ יִי הַגְּדֻלָּה. 118 בהיות אל עמו בצרה. ע"פ תהל' צא:טו: עֲמוֹ אֲנֹכִי בְּצָרָה. 119 ויענה ... טרם יקרא. ע"פ ישע' סה:כד: וְהָיָה טָרֶם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה. נוראות. שהוא עשה ניסים ונפלאות. 121 לך יי העוז והממשלה. השו"ד דה"א כט:י: לָךְ יִי הַמְּלָכָה. 122 להעמיד ליהודים רוח והצלה. ע"פ אסתר ד:יד: רִנָּח וְהַצֵּלָה יַעֲמֹד לַיהוּדִים.